

A SZAMOS HAZAI SZAKASZÁT KÍSÉRŐ MEREDÉK PARTFALAK MADARAI

E biotóp fészkelési és táplálkozási lehetőségei, sajátos adottságai meglehetősen egyedülállóak.

A Szamos csupasz partfalai átlagosan 5—6 m magasak. Kiterjedésükben az összes parttípusnak kb. a felét adják. Anyaguk túlnyomórészt löszös hordalék, a szálban álló partanyag közelítőleg függőleges frontot ad, mit csak helyenként váltanak fel az áradások okozta omlások halmjai.

A fészkelésviszonyokat döntően befolyásolja a partfal anyaga, szerkezete. A partanyag szerinti fajmegoszlás főként a kemény (a túlnyomóan löszös üledékfrakciók alkotta) és a lágy (homokos) parttípusok között jelentkezik.

A Merops fészekürege 70—120 cm-es bebúvófolyosójával szilárdabb konzisztenciájú partfalat kíván meg, melyben a madár megfelelő alkata, erős csőre segítségével képes is kialakítani költőhelyét.

Ezzel ellentétben a Riparia széles bebúvónyílású, 20—40 cm-es, rövid folyosójú, alacsony boltozatú fészkelőüreget képtelen lenne filigrán alkatával, gyenge eszközeivel a kemény anyagú falban elkészíteni.

Ezért telepszik meg szívesen a laza, homokos anyagú partokban, ott, ahol az omlás veszélye nélkül költhet. Ilyen megfelelő partszakasz a Szamos mentén ma igen kevés van.

A jobbára agyagból felépülő szakaszok kőkeményre száradva még a Meropstól is megvonják a fészkelés lehetőségeit. Az ilyen területek lakatlanok.

A Merops és Riparia eltérő táplálékigénye nem zárná ki ezek vegyes, vagy szomszédos kolóniáinak létrejöttét.

A döntően megváltozó életkörülmények hatására egy biotóp fajai másokra cserélődhetnek. Sok helyen megfigyeltem, hogy a tavaszi áradások okozta partszakadásokkal együttjárt a Riparia-telep megszűnte, ugyanakkor kedvező lehetőségek nyíltak az omlások nyomán feltáruló kemény, löszös állományú partoldalban a Merops fészkelésére. Feltételezhető, hogy adott lehetőségekkel ez a jelenség ellenkező folyamatban is lejátszódhat, azonban a Ripariák számának nagymértékű és általános megfogyatkozása miatt erre nem tapasztaltam példát.

A harmadik fészkelő faj, az Alcedo, fészkelőhelyének anyagával szemben a Meropséhoz hasonló igényekkel lép fel.

A negyedik, s egyben utolsó fészkelő faj, a Passer montanus elhagyott, építésében félbenmaradt Merops, Riparia fészkektől partrepedésekig mindennütt megtelepszik.

A továbbiakban az említett fajok fészkelési körülményeiről, táplálkozási viszonyairól kívánok szisztematikusabban szólni, megfigyeléseim adata alapján.

Alcedo atthis

Az év minden szakában előfordul, bár megközelíthetetlen természete, csekély száma, kedvezőtlen megfigyelési lehetőségei miatt alig látni. A kevés egyed tágas élőhellyel mintegy megosztja egymás között a Szamos hazai szakaszát. Ritkaságára jellemző, hogy a becsült 4—5 párnál nem fészkel több a területen. Télen az északabbi területekről lehúzóókkal, a befagyó vizek tájáról érkezőkkel számuk néhánnyal növekszik. A kóborlók a víz mentén vándorolnak, — megfigyelésem tanúságai szerint többnyire felülről lefelé — a folyásirányban.

Fészkelését csupán két helyen figyeltem meg. 1955-ben Szatmárökörítő alatt, és 1957-ben Csenger fölött. Egyik fészekalj sorsáról sem tudok.

Halászó jégmadarat, vagy táplálkozásának nyomait jóval többször láttam. Eldugottabb homokzátonyok kiemelkedő részein gyakran találtam kiöklendezett táplálékmaradványait, míg legtöbbször csupán apró halak szálkáinak, pikkelyeinek tömegéből álltak. Egy esetben a köpetben az említettek kívül egy folyami rák 3 cm-es csápja, 1 cm-es fejtora és 1,5 cm-es ollója is szerepelt.

Előfordulásai közül a legtöbb az augusztusi feljegyzéseim közt található.

Merops apiaster

A Szamos karakterisztikus madara. Úgy költési, mint táplálkozási tömegeivel rendkívül jellemző a területre. Száma még elég nagy, mivel életkörülményei a Szamos mentén végig biztosítottak. Fészkelőhelyeül igen alkalmas a magaspart, táplálékszerző területének nagyon megfelelnek a part tetejéig húzódó legelőkkel, lóhere-lucernatáblákkal körülvett, ártéri erdőkkel, forró homokfelszínnel, vízzel határolt élőhelyei. Kolóniái fészekszáma a Szamos mentén 2—3-tól 40—50-ig ingadozhat. Nem ritkán magában is megtelepszik, sőt esetenként a folyótól több kilométernyire is tanyát üthet. Az 1965. évi enyhe növekedéstől eltekintve a kolóniák fészekszáma az 1963-as évektől fokozatosan csökken. Eleinte a költő párok megtelepedését nagyban zavarta a partokra sűrűn telepített szivattyúzós motorok tömege. Érdekes, hogy e zajos szerkezeteket a madarak hamar megszokták, s azóta közelükben zavar-talanul költenek (10—15 m).

A kolóniák kialakulását erősen visszavethetik az áradások. 1962-ben és 1964-ben ezek a fészkelőhelyek leszakadozásait is jelentették. Nagy károkat okozhatnak ezek a partszakadások, ha költésidőben következnek be (1966). A Meropsok számának csökkenését nem utolsósorban az emberek tudatlansága, felelőtlensége, okozza. Pusztításukban élen járnak a méhészek. Egy esetben fiókanevelés idején, a madarak elulése után a kolónia valamennyi fészkebe égő ként dugtak, majd a bebúvónyílást kóccal tömték be. Megjegyzendő, hogy a köpetvizsgálatok során *Apis mellifica* maradványait igen ritkán lehet találni a kitinváz-törmelékben. Az esetlegesen okozott kár sosem lehet olyan érzékeny, hogy elhárításában megengedhetővé válna a leírt nem emberhez méltó viselkedési mód alkalmazása.

A Meropsokat a Szamos mentén egyelőre komoly veszély mégsem fenyegeti. Amíg pusztulásuk nagyobb méreteket nem ölt, egyedszámuk tekintetében országosan is jelentős tömeget képviselnek. Számszerű adatokat, sajnos, hely hiányában itt nem közölhetek. Költése hazánk más vidékeinek adataitól eltérően meglehetősen késői. Június elején sokszor még tojást sem találni a

fészkekben, de augusztus elején nem ritka a csupasz, pár napos fióka, s az általános kirepülés gyakran augusztus közepén túlra esik. Évente csak egyszer költenek, bár kivételképp egy alkalommal, 1962. aug. 15-én találtam egy négy frissen rakott tojásból álló fészkekaljat. Valamilyen ok miatt későre maradt költési kísérlet lehetett.

A május első felében érkező Meropsok elkészítik ill. elfoglalják fészkek-üregeiket, melyek a nyári víz átlagos magasságszintje fölött legalacsonyabban 1,5—2 m-re, s a part tetejéhez legközelebb 25—30 cm-re kerülhetnek. Ellenkező esetben a fentiek könnyen beázhatnak, az alsókat az esetleg hirtelen megemelkedő víz eláraszthatja.

A fészkeknek csak fenntartással nevezhető költőüregekbe a tojások általában június második hetében kerülnek, teljesen csupasz föld-alzatra. A tojó 1—3 naponként rakja le a tojásokat, de a kotlást az első lerakása után már megkezdi. A fiókák június végén—július elején kelnek ki, s különböző fejlett ségük miatt küllemükben erősen eltérnek egymástól. Ez az eltérés a kirepülésig megmarad náluk, s kikelésük sorrendjének megállapítását a laikus számára is könnyűvé teszi.

A gyors ütemben fejlődő fiókák általában egyszerre repülnek ki. Az általános kirepülés időszaka a legváltozóbb dátumokkal határozható meg. A fiókák fejlődésének üteme nagyon függ az időjárásal erősen kapcsolatos táplálékellátottságtól. A fészkek elhagyásának ideje az egyes évek vízjárási- és időjárásviszonyaitól függően augusztus második hetétől a hónap harmadik hetéig várható, mindenképpen közelebb a harmadik hét végéhez. Gyakran megfigyelhető az a jelenség, hogy az ÉK-nek tekintő partfalak kolóniái hamarabb üresednek meg, ill. a DNy-felé néző partok fészkeküregeiben sokszor egy héttel is tovább maradnak a lakók.

A kirepült fészkekalj sokáig együttmarad. Eleinte a fészkelőhely közelében tartózkodnak, majd kóborolni kezdenek. Míg az idő hűvösebbre nem fordul, naplemente előtt rövidebb-hosszabb ideig tartó csoportos fürdésre térnek vissza a vízre. Fürdésük olyan, mint a fecskéké: repülés közben a víz felszínét érintve megmártóznak benne. Ilyenkor a vadászni induló harcsák gyakran kapkodnak utánuk. Vonulásuk ideje közeledvén, mind kevesebb alkalommal mutatkoznak. Gyakran csak hangjuk hallatszik alá olyan magasból, hogy szabad szemmel éppenhogy láthatók. Költözésük időpontja szeptember első hetére esik.

Táplálkozásviszonyai. Mivel kolóniái közelében a vízfelület, és a magaspart tetején elterülő legelők, lucerna- és lóheretáblák stb. találhatóak, tápláléka az említett területeket látogató rovarsereg soraiból adódik. A táplálékát jelentő rovarfajok sokasága eredet szerint a következőképp oszlik meg. A víz mellett, a folyó felett főként szitakötőket zsákmányolnak. Szenzációs légi-bravúrjaik közül figyelemreméltó a sérült rovar felkapása a víz felszínéről. Leggyakrabban a következő fajok adják zsákmányát: *Sympetrum vulgatum*, *S. sanguineum*, *S. meridionale*, *S. flaveolum*, *Aeschna viridis*, *Ae. grandis*, *Calopteryx splendens*, *Lestesek*, néha *Anax*, esetleg egy-egy *Libellula quadrimaculata* stb.

A vízből kiemelkedő homokzátony-felszínek sokszor jelentős mennyiségű rovarfajt adnak. A forró homokon pihenő, fölötté szálldosó fajok közül leginkább a zengőlegyek, az állatok járta területeken a Tabanidák, s valamennyiről néhány szitakötő, lepke jöhet számításba. Erősen szeles napokon érdekes megfigyelni a napsütéstől meleg homokra leszállt, pihenő rovarokat zsák-



92. kép. Merops-fióka.

mányoló madarakat. Az erős légmozgás miatt a partmenti növényeket sem látogatják, de a levegőben sem találhatók rovarok, de bizonyos fajok nagy számban telepednek le a zátonyok meleg homokfodrainak szélárnyékába, ahonnan a vadászó Meropsok nagy ügyességgel, röptükben szedik csőrre azokat.

A partmenti legelők rovarvilágából legyek, Tabanidák; s a legelő és a partszél növényeit (*Carduus*, *Cirsium*, *Ononis*, *Eryngium*, *Chrysanthemum* stb.) látogató Bombusok, fürkészlegyek, lepkék számítanak ide.

A lucerna-, lóhereföldek, egyéb mezőgazdasági területek növényzete a fajok igen változatos sokaságát szolgáltatja. A felsoroltakon kívül Vespidák, poszméhek, Coleopterák szerepelnek. A sok lepke közül legnagyobb számban a káposztalepke, nappali pávaszem, rókalepke, citromlepke, atalanta, s a rendkívül sebes röptű *Macroglossa stellatarum*. Más rovarfajok mellett figyelemreméltó a *Lytta vesicatoria*, aránylag nagy számával.

Annak ellenére, hogy a köpetekben és a fiókák alatti kitintörmelékben dominál a Vespak, Bombusok s egyéb fullánkosok tömege, *Apis mellifica* maradványok csak elvétve fordulnak elő, hiszen táplálékszerző területén is, ritkán látható. Vadászterületét méhes közelébe csupán rendkívüli alkalommal, hűvös, borús, esős napokon helyezi át, mert ilyenkor a fiókák táplálékigényének kielégítése a kolóniákat körülvevő területek minimális rovarmozgása miatt nehézséget jelent. Egyéb időszakokban táplálékszerző területének változatos és egyedgazdag rovarvilága minden szükségletét ellátja.

A fiókákat nevelő Meropsok rendkívül óvatosak, szinte megközelíthetetlenek. Mozgásuk közben állandóan figyelnek környezetükre. Bármily zavaró körülmény hatására tevékenységük szokott rendje felborul, s később

is igen nehezen áll helyre. Messzehangzó riasztójelzéseiket a környék madarai jól ismerik.

A fiókáknak gyors fejlődésükhöz sok élelemre van szükségük. Az etetési időszak a kirepülést követő néhány napot is ideszámítva másfél, ill. csaknem két hónapig tart.

Nemcsak fészkelésükben, hanem táplálékszerzésükben is társas madarak. Egy kolónia területén fészkelő párok együtt vadásznak, egyszerre etetnek. Vadászatuk és az etetés intenzitása változó, bizonyos ritmussal rendelkezik. A fő etetésidők, amikor mozgásuk a legkoncentráltabb, a következők: az első reggel 6—7 órától 8—9 óráig; a második 10—12 óra között zajlik le, a harmadik pedig közelítőleg délután 2—4 óra között. Mindkét szülő etet, gyakran egyszerre érkeznek. Míg az egyik benn tartózkodik az eleséggel — ami átlagosan 8—20 mp-ig tart, a másik egy kiemelkedő helyen figyelő pózt véve fel, várakozik. Az etető, kifelé legtöbbször hátrálva jön ki a szűk folyosón, de gyakran látni, hogy csőrrel előre érkezik a fészeküreg nyílásához.

A terület Meropsainak a természeti csapásokról nem beszélve az emberen kívül más ellensége nincs. Gyors, rendkívül ügyes röptük, valamint közösségi erejük miatt a ragadozó madarak nem képesek hozzájuk férni. Vadászterületeikre tévedő más fajú madarat gyakran szigorúan elűzik. A kakukkot is megzavarják, ha a galériaerdőből, kedvence tartózkodási helyéről erre téved.

Riparia riparia

Míg a Szamos magaspartjain csaknem mindenütt jellemző a Merops jelenléte, Riparia manapság igen kevés helyen, ritkán fordul meg a tájon. Ennek oka főként a bevezetőben részletezett fészkelési igényeiben keresendő. Nem állítható tehát, hogy a Meropsszal nem fér össze, de világosan kitűnik az, hogy megtelepedésében a partfal laza, homokos üledékfrakcióit kedveli.

Amúgy is csekély száma egyre fogy, s csak elvétve látható — legtöbbször csupán az elvonulását megelőző gyülekezés idején. Ilyen vonuló seregeit többször láttam, amint a folyó mentén haladva a magaspartról aláhajló gyökereken meg-megülve, vadászatva zajongtak a víz fölött. Valószínű, hogy a Szamos országhatár fölötti szakaszáról, valamint az északabbi vidékekről szedődhettek össze.

Megtelepedésüket 1954—1966-ig összesen 5 alkalommal figyeltem meg.

Az elsőkkel április 20—25. táján találkoztam, őszre kelve augusztus 10—15. között már valamennyien elmennek. A legkésőbbi dátum, amikor találkoztam velük vonulás közben: 1958. aug. 18.

Táplálékát szívesebben szerzi legelők, vízkörnyék szomszédságából, mint szántóterületek fölött. Vadászata közben gyakran keveredik más fecskefajokkal, — jól összefér a Hirundóval és a Delichonnal.

A Riparia gyér számára nem kevésbé jellemző, hogy a vízszéli lakosság jobbára csak névről ismeri. Helyenként a partirigónak nevezett Meropsot mondják partifecskének.

Passer montanus

Az egész területet nagyjából egyenletes eloszlásával jellemzi, tekintet nélkül a partfal anyagára. Lehasadozó agyagtömbök szélesebb-keskenyebb réseit éppúgy lakja, mint a homokba vájt üregeket, vagy az elhagyott, megásott, bejárójú gyurgyalagfolyosókat. Fészket a nagy tömegű fűszál és toll már messziről elárulja.

A társulásból csak előnyei származnak. A Meropsok, e rendkívül éber figyelmű madarak minden hangjára vigyázva állandó biztonságban van, hisz a lustán csivitelő, porbanfürdő veréb-társaság az élesszemű szomszédság nélkül korántsem élne ilyen békésen tunya életet. Porfürdőzéseikhez gyakran kiváló alkalmat találnak a lépcsőzetesen alakuló part-padokban. Láttam állandó fürdőhelyüket, a porló partszél keményebb lapjaiban 8—10 teknő sorakozott: a verebek „fürdőkádjai”.

Egyébként a Passer igyekszik a Meropsoktól, de különösen azok fészkeiktől tisztas távolban maradni. Nem szedik fel a Merops fészkeibejárata körül elhullott rovarzsákmány-maradványokat, hisz a közeledő verebeket a gyurgyalag minden esetben irgalmatlanul elűzi. Nincs igaza tehát Radetzky Jenőnek, mikor a mezei verebet a gyurgyalag kosztosának mondja.

Az év nagy részében ott vannak, csak télire húzódnak bentebb, a falvak szélére.

Tojásaik szín tekintetében nagyon variálnak. Több alkalommal találtam teljesen folttalan csaknem tiszta fehér, ill, csaknem egyszínű, sötétbarna példányokat.

Táplálékukat jobbára a magaspart növényzetéről szerzik. Ide sorolható a *Chenopodium*, *Amaranthus*, *Atriplex* stb. gyommagvak, ill. hernyók, rovarok sora, mely utóbbiakat a szomszédos mezőgazdasági területekről is szerezhetnek.

Ellensége e területen az emberen kívül nem nagyon van.

A magaspartot a felsorolt, fészkelő fajokon kívül igen kevés madár látogatja, közülük rendszeres vendégnek egy sem mondható. Legtöbbször mégis a Hirundóval találkozunk, amint kirepült fiókáik az öregek társaságában kisebb-nagyobb csapatokban a partfal mellett repkedve nagy ügyességgel kapkodják le a délutáni naptól felmelegedett falra letelepült rovarokat.

IRODALOM

- Borsy Zoltán*: A Bereg-Szatmári vízrendszer kialakulása. Debr. 1957.
Chernel István: Magyarország madarai, különös tekintettel gazdasági jelentőségükre. Bp. 1899.
Darlington, P. J.: The geographical distribution of animals. New York, 1957.
Herman Ottó: A madarak hasznáról és káráról. Budapest, 1904.
Lovassy Sándor: Magyarország gerinces állatai. Budapest, 1927.
Madarász Gyula: Magyarország madarai. Bp. 1899.
Saunders, H.: Manual of British Birds. Edinburgh, 1927.
Székessy Vilmos szerk.: Magyarország állatvilága, XXI. köt. Aves. Budapest, 1958.
Voous: Atlas of European Birds.

FINTHA ISTVÁN